

ПИСАЦ И НОВАЦ¹

Пре свега желео бих да нападнем реч „писац“. Не постоји писац или, ако више волите, човек који уме да пише, односно који се сматра писцем. Често сам виђао људе који нису писали књиге, а створили су ремек-дела. Познавао сам и много осредњих особа које су непрестано фабриковале томове који су преплављивали тржиште. Величина књижевности састоји се у томе да се сваки човек користи језиком и да може да се изрази. Дакле, писање није професија. За писање су неопходни личност и виши степен духа.

По мени, смешно је писање сматрати друштвеном функцијом која треба да буде награђивана. Пишем оно што желим. Пишем због властитог задовољства. Пишем на властити ризик. Према томе, мој задатак је потпуно приватна ствар. Ако неко купује моје књиге, утолико боље. Тек тада имам право да учествујем у том послу, али то је другоразредна ствар која нема ништа заједничко с правом књижевношћу, с књижевношћу духа. Због тога је управо у источној Европи, у којој влада бирократски систем, у коме писац треба да буде нека врста водича, мајстора или заступника најбољег начин убијања књижевног израза. Понављам: књижевност је крајње индивидуална ствар. Писац не може никада да гарантује да се неће показати глуп. Он више није биће, само је биће које жели да буде више, кандидат за вишост. То треба рећи јасно и категорично, да би нас то ослободило утилитаристичке и друштвене тривијализације која данас паралише праве таленте.

У ситуацији у којој се друштвено супротставља духовном и свака тенденција се своди на истицање друштвене улоге писца, осуђени су на смешност. Нема ничег илузорнијег, понижавајућијег и комичнијег од оних конгреса писаца који, истину говорећи, нису ништа друго него циничан начин организовања себи пријатних путовања, путем држања говора.

Када видим уметника на улици, прелазим на другу страну, јер је уметник дужан да буде сам. Он не подноси ни „другове“, ни „колеге“ итд. Уметност је приватна конверзација међу двома личностима: између оног ко говори и оног ко прима речи. Ни мање ни више. Управо из тог разлога данашња склоност ка подруштљавању књижевности, све рекомпензације, награде, положаји и одликовања пре су штетни него корисни. Награде признаване некима нису ништа друго него кривотворење вредности. У жирију који према статутима треба да узима у обзир искључиво књижевне вредности дела расправља се јавно кроз дискусије о разлозима који немају ништа

¹ Текст је Гомбрович диктирао два дана уочи смрти, 22. јула 1969. године. Објављен је најпре на енглеском у *Times Literary Supplement*-у од 25. септембра 1969, а на пољском у књизи Казимјежа Глаза, *Гомбрович у Вансу*, Краков, 1989. (Прим. прев.)

заједничко с уметношћу: „Дајте награду њему, јер је сада ред на Јужну Америку“, или: „Дајте је оном, јер је сиромашан“ или: „Дајте је оном, јер је стар и болестан“, или из овог или оног политичког разлога.

Волео бих да знам шта би се догодило ако би једнога дана неки добар адвокат тужио жири, чији су чланови јавно изјавили да признају награду из политичких, хуманитарних или сличних разлога, разлога који немају ништа заједничко са статутом. Чини ми се да би могло изазвати ланчану реакцију ако би сви уметници који су жртве таквог понашања, затражили одштету за нанету неправду. И публика би могла покренути процес ако би се награда која се сматра поштенom наградом правог талента, у стварности признавала из других разлога и једноставно значила прављење неког будалом.

Што се мене тиче, подносио сам беду у Аргентини током 23 године, без љутње и без икаквих претензија, с обзиром да сам своју судбину изабрао. Могао сам да се организујем на други начин. Ако сам остао при томе, онда је то било искључиво на властити ризик и немам никакво право да захтевам од људи да се одушевљавају мојим књигама. Касније, 1963. године, добио сам прву рекомпензацију, у виду позива од стране Фордове фондације на једногодишњи боравак у Берлину, повезан са стипендијом у висини од 1500 долара месечно. Прихватио сам тај позив, јер нису постављани никакви услови и нисам био обавезан да у замену за то напишем ниједну реч. Међутим, морам да признам да је то за мене било крајње раздражујуће. Нашао сам се са десетак писаца из свих земаља света и, какве срамоте, био сам с „колегама“.

Истовремено веома сам захваљан Фордовој фондацији на томе што сам могао да уштедим малу суму новца која ми је у почетку омогућавала боравак у Европи. Моје књиге, иако у малотиражним издањима, почеле су се преводити на бројне језике и доносити ми доходак који ми је допуштао угодан живот на француској Ривијери.

Био сам увек *au courant*, човек који не жели да има било шта заједничко с политичким партијама, групацијама, удружењима, амбасадама.

Истину говорећи, нисам био грађанин ниједне земље, јер је мој положај био положај емигранта. Чак ми је замеран, иако сам поносан на њега. Сматрам да сваки цењени уметник мора, из многих разлога, да буде емигрант.

Већ више година мој углед расте, мада отворено морам да кажем да у Енглеској, нажалост, моја дела имају слабији одјек, чак сам изненађен коментарима тамошње штампе. Мада, касније су ми рекли да чланке у штампи поверавају младим практикантима. Да ли је то истина, не знам?

С друге стране, и то пре свега у Европи, могу да кажем да су се моје књиге пробиле, после тешке борбе, с обзиром да ме нико није подржавао, нити је могао видети било какав интерес у мом наметању публици. Тек тада предложен сам за Међународну награду за књижевност. Било је то 1965. године. Награду од 10.000 долара признао ми је међународни жири који се састојао од критичара које су изабрали издавачи који су је основали. Председник жирија била је Мери Макарти.

Морам да признам да су дискусије биле веома површне, да су се у њима мешале десетине имена, и да су за мене биле крајње депресивне. Бити тркачки коњ или крава музара приказана за орден, мало је понижавајуће. Стварно сам се изнервирао тек

када сам на своје велико изненађење прочитао у новинама мишљење госпође Мери Макарти која је невино изјавила да од моје књиге *Порнографија* није могла да прочита ништа осим почетка, јер јој је била одвише досадна. Нечитање књиге до краја јесте један од начина њене осуде. У случају председника жирија, међутим, сматрам да је реч о благом претеривању. Мада, тај став у бити ми се чини непристојним.

Изгубио сам награду захваљујући једном гласу у корист Сола Белоуа. Према томе, да је госпођа Макарти прочитала моју књигу, што је представљало њену обавезу, можда бих зарадио 10.000 долара.

Две године касније, 1967. године, моја љутња на госпођу Макарти претворила се у прихватање и дивљење. Награда је удвостручена и захваљујући срећној опозицији од стране госпође Макарти постао сам власник 20.000 уместо 10.000 долара. Разматрања жирија донела су ми славу друге врсте, то да је један од чланова жирија о мени отприлике рекао: „За мене је Гомбрович загонетка. Волео бих да га упознам. Можда је хомосексуалац, импотент, онаниста или организатор оргија *à la polonaise*.“

Наравно, ова изјава је објављена у штампи, а посредством радија доспела је свуда, и док сам пролазио тргом у Вансу млада *nouvelle vague* која је седела у кафани, прокоментарисала је: „Ево хомосексуалца, импотента који организује оргије!“ Опростите због ове малчице неотесане приче. Испричао сам је да бих показао до које мере тон данашње критике постаје бруталан и неодговоран.

Награде су увек повезане с другом, веома непријатном ствари: с рекламом. Није лако учинити увиђавним неког ко никада није мучен осуђивањем, обнаживањем, дисквалификован, лажно оптуживан од стране новинара који пишу у журби, којима је читање досадно (који заправо никада не читају). Таква критика вас класификује, прилепљује вам етикету, одузима свежину, једини прави смисао постојања. Критика постоји због тога да у буци издаваштва, фабриковању продукције задави уметничко-во деликатно биће.

Постоји и други аспект непријатне критике. Када је реч о уметнику већег калибра, као што су на пример Честертен или Конрад, њихов критичар је увек нижи, утолико пре што не може проницљивије и дубље да спозна њихову личну стварност, поготову на основу површног читања. С друге стране, критиковање је оцењивање. Тако да критика силом прилика поприма тон судије. Чак се господин Смит у оцени Шекспира понаша као неко виши. Према томе, критика је двоструко непријатна ствар. Дави уметника у производњи, класификује га и слично, а истовремено оцењује га унапред, без икаквог права на то. Сматрам да сваки уметник може показати гомилу крајње идиотских исечака из штампе. На својој конференцији за штампу Јонеско је представио читаву колекцију глупости, читајући их једну за другом, мишљења која су у потпуној супротности с темом његових комада. Све то проистиче негативно из тога што уметник истовремено припада свету духа и свету Цезара, свету појединца и свету заједнице. Данас тај колективни свет притиска уметника, па ипак покушајмо то да сагледамо изблиза. Једина права вредност уметности је то што је изражајно средство појединца који је потпуно слободан. Књижевност не може претендовати на слављење науке, али без књижевности нико не би сазнао каква је приватна стварност човека, коме за изражавање себе није потребно ништа осим оловке и листа хартије.

На крају ваљало би поменути експлоатацију уметника од стране агенција, а пре свега преводилаца позоришних комада. Док сам био потпуно наиван у овој области имао сам агенте којима сам давао 45% своје зараде. Данас им дајем 10-20%. Наравно, добра агенција је неопходна младом писцу који жели да буде објављиван или извођен у позоришту, међутим не зна се шта агенција може да уради за већ познатог писца. Тешко је поверовати да ће се захваљујући њеним утицајима или захваљујући њеним саветима позориште материјално ангажовати, приказујући дати комад. Јер, пре се вредност комада сама по себи намеће. Што се тиче преводилаца позоришних комада ствар још горе стоји, бар на европском континенту. Позоришни преводилац не назива се преводиоцем већ помпезно „адаптор“. Због чега? Да ли да би оправдао зараду која је апсолутно непропорционална заради преводиоца прозе? Преводиоцу романа издавач плаћа једнократно суму која износи, рецимо, 500 долара. Позоришни преводилац, међутим, има стално обезбеђен проценат, рецимо 30 или 40, па чак и 50% суме коју добија писац, у вези с чим му, ако комад има успеха, на пример, доноси 10.000 долара дохотка, односно за рад од неколико недеља добија 4000 или 5000 хиљада долара. На *Ивони, кнећињи бурјунској* радио сам годину дана. Исто се мање-више односи на остале моје комаде. Нисам имао никакву гаранцију да ће бити приказивани, на премијере у европским позориштима чекао сам 30 година. Дакле, ако преводилац узима за свој рад, коме не одричем вредност, али који ни на који начин не могу упоређивати с мојим, а у сваком случају је знатно лакши (сваки преводилац се може заменити другим) 40 или 50% зараде, то сматрам неправедним и чудим се што драмски писци допуштају да буду до те мере изабљивани.

(Са њољској превела **Бисерка Рајчић**)